Pető Zoltán

A JOBBOLDALI ÉS A KONZERVATÍV KIFEJEZÉSEK HASZNÁLATÁRÓL*

Magyarországon, éppen úgy, mint másutt a kortárs Európában, a jobboldali és a konzervatív kifejezések adekvát használatát tekintve nem kevés következetlenséget, tisztázatlanságot, zavart és hibás megfeleltetést tapasztalhatunk. Ez a helyzet számunkra nem lehet túlságosan meglepő, legalábbis egy olyan közéleti beszédmódot tekintve, amely mindenütt az éles kontúrok elmosására, minden tisztaság és tisztázottság határozott kerülésére törekszik, vagy éppen – és talán távlati céljának megfelelő módon – az egymástól szignifikáns módon elhatárolható lényegek *hatástalanítását* szeretné elérni, ezzel is elősegítve egy minden valódi különbséget nivellálni vágyó, a dolgok nem pusztán mennyiségi oldala iránt pedig közömbös, konformista, minden magasabb jelentőséget nélkülöző létezést.

Úgy véljük, nagy szükség van arra, hogy a jelen fogalmak egymáshoz való viszonyát tisztázzuk. További konfúziók révén csak oda juthatnánk, hogy végül, megfontolva a jelenkori körülményeket, a liberális demokráciának nevezett kormányzati forma *de facto* egyeduralmára való tekintettel mi is „értelmetlennek" illetve „idejétmúltnak" kezdjük nyilvánítani a jobboldali és a konzervatív kifejezéseket, vagy pedig a normatív formák helyett, kizárólag önérték nélküli, leíró és viszonyfogalmakká degradáljuk ezeket. Mondanunk sem kell, hogy ez a hozzáállás végül mindig a baloldal malmára hajtja a vizet, vagyis azoknak az érdekét szolgálja, akik mindenekelőtt a „progresszió" és az „egyenlőség" fanatikusai, és akik paradox módon ma nem az uralkodó állapotok *lényegi* megváltoztatásában, hanem éppenséggel fenntartásában érdekeltek. Már ebből az egyszerű tényből is világosan kitűnik számunkra, hogy micsoda veszélyeket rejt magában a konzervativizmus vagy a jobboldaliság pusztán leíró tartalmú megfogalmazása: ilyen értelemben vagy teljesen fel kellene adnunk ezeknek a kifejezéseknek a használatát, vagy pedig az az abszurd helyzet állna elő, hogy a ma uralkodó baloldalt kellene konzervatívnak neveznünk. Ezzel szemben és éppen ezért tartjuk szükségesnek, hogy definiáljuk e fogalmakat, különösen mert mindkettőre, a jobboldaliságra és a konzervativizmusra is igényt formálunk. Azért is kiemelkedő fontosságú a meghatározás számunkra, mert abban a helyzetben élünk, hogy hazánkban ma nincs olyan politikai erő, amely magát tisztán és ellentmondásoktól mentesen nevezhetné jobboldalinak, többnyire a baloldaliság különböző árnyalatait képviselik.

A jelenkori közbeszédben éppúgy, mint az ehhez szorosabban köthető (általában és többnyire baloldali) politikai gondolkozás viszonylatában a jobboldali és a konzervatív kifejezéseket egyrészről szokásos egymásra vonatkoztatni, mintegy egymással csereszabatos módon használni, más-

részről pedig szokás határozott fokozati distinkciót felállítani közöttük. Bizonyos szerzők úgy beszélnek jobboldaliságról, mintha az valójában csak a szűk értelemben tekintett szélsőjobboldaliságra vonatkozhatna. E szóhasználatban a jobboldaliság egyrészt jelenthet a politikához való radikális, bizonyos esetekben még forradalminak is nevezhető hozzáállást, míg ehhez képest maga a tulajdonképpeni konzervativizmus csupán egy nem radikális, programját a 18–19. században kialakított, polgári, parlamentáris és alkotmányos viszonyok között képviselni igyekvő viszonyulás volna. Másrészről viszont a jobboldaliság felmerülhet olyan értelemben is, mintha valamiféle tágabb kategóriáról lenne szó, mintha valójában arról kellene beszélni, hogy egy általános értelemben vett jobboldaliságból különböző típusú és formájú politikai eszmék eredhetnek. Ilyen értelemben, jobboldalinak nemcsak a szigorúan konzervatív irányultságú politikai ideológiákat tekintik, hanem az olyanokat is, amelyek egyrészt nem igazán nevezhetőek konzervatívnak, másrészt csak nagyon kevés ponton érintkeznek egymással. Olyanokat sorolnak ide, mint például a keresztényszocializmus, a libertarianizmus, az itáliai fasizmus, Franco és Salazar rendszerei, a nemzetiszocializmusok, a neokonzervativizmus, vagy éppenséggel azok a tekintélyelvű nacionalista mozgalmak, amelyek Boulanger vagy Maurras nevével kapcsolódtak össze a 19. század második és a 20. század első felében. Felvetődik egy további, leginkább a 20. század második felében, a szocializmus világméretű előretörésével kapcsolatos beszédmód is, amely kapitalista alapon beszél „gazdasági jobboldalról", és jobboldaliként határoz meg minden olyan politikát, amely az államosítással szemben piacpárti vagy szembehelyezkedik a szocialistákkal.

„A politika világa (…) nagyon is kontingens, és ezt akkor sem tudjuk kiküszöbölni, ha politikai eszméink alapjait az ideák és értékek örök rendjében vetjük meg."

A „jobboldal", „baloldal" valójában nem éppen a legszerencsésebb kifejezések, azért sem, mert felettébb baljós csillagzat alatt születettek, a politikai eszme modern degenerálódásának egyik legjellegzetesebb felvonása, a francia forradalom idején. E két kifejezés, a politika területére vetítve, maga sem más, mint válságtünet. Egy tragikus megosztottságot fejeznek ki, olyan *„szkizmát"*, amelynek a normális civilizációkban egyáltalán nem kellene megjelennie. Mindettől eltekintve, szerintünk nemcsak lehet, de bizonyos körülmények között szükséges a jobboldaliság fogalmát használni, sőt revitalizálni. Habár messze nem tökéletes módon, de a jobboldal etimológiai értelemben is kifejez valamit, ami a „jó" minőséggel van összefüggésben, és ez a megfelelés korántsem lehet a véletlen műve.[1] Ellenkező esetben hasonló helyzet áll elő ahhoz, amit T. S. Eliot fogalmazott meg a demokrácia kapcsán „A keresztény társadalom eszméje" című írásában: ha valami „egyszerre jelent túl sokat és túl keveset, felmerül a kérdés, hogy jelent-e még valamit egyáltalán?"[2]

Manapság, amikor egy személy, csoport vagy politikai párt nyíltan jobboldalinak nevezi magát, vagy éppen a jobboldaliságot valamilyen formában hangsúlyozni *meri*, felkészülhet arra, hogy a legkülönfélébb dolgokat feltételezhetnek róla. Azt például, hogy szükségszerűen „rasszista", valószínűleg „fasiszta" szimpátiával is bír (értsenek e kifejezés alatt bármilyen homályos dolgot), „klerikális", „állampárti" a társadalommal szemben, de éppenséggel a modern, úgynevezett neokonzervativizmus „gazdasági jobboldalisága" értelmében ezek ellenkezőjét is felvethetik, a szegényekkel szemben a gazdagok pártján áll stb.

Ha e konfúzus, eleve rosszul megfogalmazott és nem kevésbé sztereotip címkékkel szemben szeretnénk egy valóban pozitív és adekvát definíciót nyerni a jobboldaliság mibenlétéről, nem felesleges, ha mindezt olyan alapvető politikai

eszméknél keressük, mint az egyenlőség, a rend, a hierarchia, vagy a szabadság. Azt mondhatnánk – amennyiben ezeket nemcsak mint kizárólagosan a politikai területre vonatkozó, hanem annál magasabb és általánosabb értékekként is tételezzük –, hogy a jobboldal alapvetően a szabadság pártján, de az egyenlőséggel szemben áll. Ugyanekkor, a pusztán individuális értelemben vett szabadság természetesen nem vetődik fel számára valamiféle önértékként, és a szabadságot elválaszthatatlannak tekinti a rend és a hierarchia princípiumától. Nem azért, mert ezek *a priori* értékekként tételeződnek számára, hanem mert olyan eszközök, amelyek nem ellentétei, hanem egyenesen előfeltételei egy valóban differenciált és minőségi létezésnek, amely alapvetően nem valósulhat meg a kaotikus és nivelláló egyenlőségben.

Túl a szabadság eszméjének hagyományos politikaelméleti megfogalmazásain – amelyet elsősorban a *valamire*, vagy a *valamitől* való szabadság értelmében szokás felvetni (melyeket Benjamin Constant ismert megkülönböztetése szerint a régiek és a modernek szabadságaként is értelmezhetünk) – mi a fogalomnak egy sokkal lényegibb és egyben sokkal erőteljesebb értelmezését ajánljuk. A szabadság lényege mind az egyének, mind az államok és a nemzetek szintjén elsősorban az autonómia és az autarkia, az „önállóság" princípiumában ragadható meg.

„(…) a konzervativizmusnak az egyszerű megőrzésnél tágabb jelentése van."

Ez az önállóság, ez a szabadság azonban nem jöhet létre a rend hiányában. A rend pedig uralmat feltételez. A dolgok körülöttem akkor vannak rendben, ha uraltak. Rendezett dolog az, amelynek az összetevői egymással hierarchikus ontológiai viszonyban állnak. Egy sejt felépítése hierarchikus, éppen úgy, ahogy egy növényé vagy egy állaté, vagy éppenséggel egy univerzumé. Ezek a hierarchia egymást tükröző, egymást önmagukban tartalmazó és önmagukban felülmúló szintjei. A hierarchia felbomlása akkor következik be, amikor az összetevők feletti uralom megszűnik, amikor egy organizmus vagy egy világ elpusztul. Ekkor a rendezettséggel szemben túlsúlyba került entrópia felbomlasztja az addig egymással alá-fölérendeltség értelmében összekapcsolódó részeket.

Ez az önállóság, autarkia nem jelenti azt, hogy az ember azt csinál, amit akar. Az akarat általánosságban éppúgy irányulhat a semmire, mint az Abszolútumra, az öndestrukcióra éppen úgy, mint az önépítésre. Egy szabadjára engedett akarat önmagában bizonytalan, és inkább destruktív, mint konstruktív, mivel közönségesen – a megnyilvánuló világot általánosan jellemző entrópiához hasonlóan – a „kisebb ellenállás" irányába hat. Az uraltság az egymástól hierarchikusan, funkcionálisan és kvalitásaik szerint is elkülönülő szintek önellátását, az alacsonyabbnak a magasabból való részesedését (*metexis*), nem pedig a szintek egymással való egyenlőségét feltételezi, hasonlóan egy egészséges testi szerv felépítéséhez és működéséhez. Az uralom természetesen nemcsak, sőt elsősorban nem az embernek az ember feletti uralma, hanem sokkal inkább az embernek önmaga feletti uralma, saját testi-lelki automatizmusai fölötti hatalma. A politikai értelmű uralom és hatalom csupán az általános értelemben vett uralomnak és hatalomnak egyik alkalmazása.[3]

Az archaikus társadalmakban a hatalom azon birtokosát, aki (legyen szó egyénekről vagy kollektívumról) azt a saját, pusztán individuális értelemben vett előnyére használta, aki tehát az uralomból következő hatalmat önkényként, nem pedig feladatként, súlyként, legmélyebb felelősségként fogta fel (valamiként, amelyből nem csu-

pán a hatalmat birtokló egyén, hanem a tágabb közösség hosszú távú jóléte fakad), nem tekintették valódi uralkodónak.[4] Az uralkodó nevet ki kellett érdemelni, mégpedig azáltal, hogy az emberi uralkodó megpróbált igazodni olyan elvi tételezéshez, amely testi-lelki kondicionáltsága ellenére egy megközelítően legszabadabb, ugyanakkor leginkább uralt személy megvalósítására irányult. Az uralkodó által megtestesített szabadság volt az, amelyben felfénylett valami az Abszolútum korlátokat nem ismerő szabadságából (latin *absolutus*: „eloldott"), így az uralkodóhoz való hűség a szabadsághoz való hűség volt. Vagyis, ahogy Platón is hangsúlyozta, a külső, látható uralkodónak való szolgálat ébresztette fel vagy erősítette meg az ember „belső uralkodóját".

„(…) a jobboldal alapvetően a szabadság pártján, de az egyenlőséggel szemben áll."

Ezen megfontolásokból következően a jobboldaliság túl van mind az állam elutasításán, mind az állam fetisizálásán, ugyanakkor nem tekinti az államot a társadalom kifejeződésének sem. Az állam – ha valódi állam – egy transzcendens „megállító" és „formát adó" erő látható szimbólumaként harmóniába hozza a különböző területen működő autonómiákat, amelyek egy ilyen magasból jövő hatás hiányában kaotizálódnának. Az állam neve (latin *status*) ezért áll kapcsolatban a „megállítással": egy olyan princípiummal, amely az állandóan változó, lényeg nélküli és esetleges jelenségek „mögé" és mintegy „fölé" kerülve, abszolút mozdíthatatlanságot és tengelyszerűséget képvisel.[5]

Jobboldali szempontból a szabadság hiányáról leginkább akkor beszélhetünk, ha a hierarchia egyik tényezője hipertrofizálódik, és mintegy magába olvasztva az egymásból következő autonómiákat, végül felszámolja a teljes hierarchiát, azáltal hogy egyedül magát tekinti a szervezeti egység kifejeződésének. Pontosan ez történt a modern államokkal a francia forradalom periódusát követően,[6] amikor is mindenfajta közbülső testületi, rendi, tartományi és egyéb szabadságot felszámoltak, egyrészről egy parlamentáris népszuverenitás alapján kinyilatkoztatott egyenlőség nevében, másrészről pedig egy totalitarizmus révén (ez a két tendencia egyáltalán nem független egymástól), és e folyamat gyümölcseként a modern világban – miközben valóságos dicshimnuszokat költenek róla, és hivatalos ideológia rangjára emelik – valójában minden korábbi állapotnál kevesebb a szabadság. Amíg az ehhez asszisztáló baloldaliság számára az egyenlőség a szabadság *előfeltételeként* jelent meg, addig tisztán jobboldali szemszögből az egyenlőség politikai szlogenje nem más, mint a szabadság *tagadása*.

Nem véletlen, hogy a 19. század folyamán a tradicionális jobboldal eszméi elsősorban a monarchia és az arisztokrácia, mellette pedig a rendi és a korporatív képviselet (s az ezekkel analóg formák), minthogy ezek voltak azok a társadalmi alakzatok, amelyekben az állam fent vázolt eszméje valamilyen módon kifejezhető volt. Valójában egészen az első világháború végéig nehezen lehetett volna Európában olyan jobboldalról beszélni, amely lényegében nem antidemokratikus, nem arisztokratikus és nem monarchista, eltekintve az olyan hibrid formáktól, mint például a Boulanger-féle (amely korán megfertőződött a főként baloldali eredetű nacionalizmussal), valamint más, a francia felvilágosodás eredményeként szárba szökkenő eszméktől, például a republikanizmustól. Valóságos abszurditás lett volna „jobboldali demokratáról" beszélni ebben a periódusban, minthogy a demokrácia olyan szélsőséges elképzelésnek számított, amellyel csak azok szimpatizáltak, akik az aufkléristák jó tanítványaiként mindazt tagadták, amit a politikai eszmékről fentebb vázoltunk, és magukat teljes egészében egy utópikus progresszionizmus szolgálatába állították. A demokratizmussal való határozott szembehelyezkedés azért is volt az igazi

jobboldaliság *sine qua non*ja, mert a demokratizmus a tömegre támaszkodott, egy olyan entitásra, amelyet alapvetően azoknak a struktúráknak az összeomlása hozott létre, melyek a valódi állam feltételei voltak, vagyis amely a tagoltság és az egyének eltérő kvalitásaiból fakadó funkcionális különbözőségek, a hierarchikusan megnyilvánuló különféle szabadságok forradalmi, sok helyütt erőszakos lebontásából származott.

A jobboldalnak, akárhol és akármilyen időben vetődik fel, el kell ismernie továbbá, hogy a világnak van egy meghatározott ontológiai struktúrája, amely a szellemben gyökerezik, és amely nem fejezhető ki egy materialisztikusan meghatározott, determinista és immanentista álláspontal. A hitelesnek tekinthető jobboldalnak minden körülmények között tételeznie kellett a transzcendencia érvényét mindazzal szemben, ami pusztán a létesülés világához tartozik. Hangsúlyoznia kellett azt is, hogy akciói olyan álláspontból következnek, amely nincs maradéktalanul kitéve az anyagi, gazdasági, társadalmi és történelmi erők pusztán kontextuális hatásainak és determinizmusának, és éppen e tényből kifolyólag joggal hivatkozhatott arra, hogy princípiumai örökérvényűek és időfelettiek, hiszen a lét időhöz és térhez nem kapcsolható aspektusát fejezik ki. A jobboldalnak tehát szelleminek kellett lennie, és egy „materialista jobboldaliság" nem is lenne más, mint *contradictio in adjecto*.[7]

Világos, hogy ilyen kritériumok talaján állva, korunk politikai mozgalmainak, pártjainak elsöprő többsége ténylegesen nem nevezhető jobboldalinak. Sem azok, melyek magukat tévesen ekként jelölik meg, sem azok, amelyeket szintén tévesen mások illetnek e névvel. Egy hiteles jobboldaliságnak szerintünk legalábbis a következő dolgokat kellene magában foglalnia: a szellemi rend előtérbe helyezése az anyagival szemben; arisztokrácia és királyság; absztrakt „szabadság" helyett konkrét, személyes, rendi és testületi szabadságok; lokalitás, szubszidiaritás, privilégiumok; tömegellenesség; vertikalizmus; elitizmus; határozott demagógiaellenesség és antipopulizmus; hierarchia; „tradicionalizmus"; föderalizmus. Minden olyan politikai mozgalom, amelyekből ezek az értékek hiányoznak, vagy részben, vagy teljesen, nem – vagy csak nagyon korlátozott értelemben – tekinthetők jobboldalinak.

A jobboldaliság mellett a konzervativizmussal kívánunk még foglalkozni. A konzervativizmussal kapcsolatban elsősorban a pusztán leíró definíciót kell kiküszöbölnünk: számunkra nyilvánvaló, hogy a *status quo* minden körülmények közötti őrzését nem tekinthetjük konzervativizmusnak, amennyiben e fogalomhoz a jobboldalisághoz hasonló módon normatív tartalmat szeretnénk kapcsolni.[8] Ez esetben azt is mondhatnánk, hogy a jobboldal – ahogy fentebb vázoltuk – csak akkor lehet megőrző, vagyis konzervatív, ha éppenséggel a saját princípiumai szolgálnak a politika általánosan elfogadott alapjául. Ez egészen a modern politikai deviációk bekövetkeztéig többnyire így volt, és a jobboldalisággal analóg princípiumokra épülő rendet csupán felszínesen, rövidebb időre voltak képesek megbontani az ellenerők.[9] A jobboldaliság csak akkor vált reaktívvá, amikortól védekeznie kellett a baloldaliság mindinkább előretörő áradatával szemben, vagyis amikor a saját értéktételezését egy ellentétes értelmű tételezéstől látta fenyegetve. A jobboldaliságot innentől kezdve minden kétséget kizáróan forradalminak lehet nevezni, amikor is olyan válsághelyzetben lép fel, amelyben már semmi megőrzendőt nem lát, és amelyben az általánosan elfogadott politika irányelvei szinte teljes egészében baloldaliak. Németországban a 20. század első felében ilyen értelemben beszéltek „konzervatív forradalomról", amely definíció szerint önellentmondás lenne, ha pusztán „megőrző *forradalmat*" és nem „*jobboldali* forradalmat" jelentene, mivel ott és

abban a korszakban, amikor kibontakozott,[10] már nem a fennálló értékek *konzerválását* értették alatta. Azonban kétségtelen, hogy ezen túl is, a konzervativizmusnak az egyszerű megőrzésnél tágabb jelentése van.

A konzervativizmus szoros összefüggésben áll a jobboldaliséggal, azonban nem teljesen azonos vele. Azért nem, mert a konzervativizmus nem létszemlélet, hanem abból fakadó viszonyulás. Nem elsősorban elvi-ideális értékek és azokból deriválódó politikai eszmék dimenziójára vonatkozik, hanem egy hozzáállásra, amely a világban elkerülhetetlen változással kapcsolatos.

Amennyiben elfogadjuk a transzcendencia létét – márpedig, mint a korábbiakban láttuk, ha valóban jobboldalinak nevezzük magunkat, ezt kell tennünk –, azt is el kell fogadnunk, hogy mindaz, ami a transzcendensen kívül esik, *sui generis* alá van vetve a változásnak. Ez mindannak elkerülhetetlen velejárója, melyet a térbeliség és az időbeliség feltételei határoznak meg. A politika világa ilyen értelemben nagyon is kontingens, és ezt akkor sem tudjuk kiküszöbölni, ha politikai eszméink alapjait az ideák és értékek örök rendjében vetjük meg. A konzervativizmus alapvetően a változás kritikus szemlélete, amely általában egy romlást és egy ezzel kapcsolatos elkerülhetetlenséget állapít meg. A világban – az entrópia fizikai törvényéhez hasonlítható módon – a valaha létezett, rendezett dolgok szétesése, felbomlása vagy lassú erodálódása figyelhető meg. A konzervativizmus tisztában van azzal, hogy emberi erővel lehetetlen a metafizikai törvényszerűségek örök ritmusa ellen küzdeni, de ennek ellenére arra törekszik, hogy valamiképpen szembehelyezkedjen a centrifugális erővel, vagyis a kerületről az egyre periférikusabbá váló körmozgás *eredője, közepe, tengelye* felé irányuljon. A korábbi állapotok magasabbrendűségéből próbál legalább valamit megőrizni, az egyre gyorsuló rotáció közepette fenntartani. A „konzervatív forradalmár" típusát tehát semmiképpen nem úgy kellene elképzelnünk, mintha a „baloldali forradalmár" ellentétes előjelű ekvivalense lenne,[11] vagyis aki azért, hogy egy korábbi állapotot helyreállítson, szintén valamilyen alulról jövő, a tömegek segítségére építő akció révén szerezné meg a hatalmat.

A civilizációk, az államok és a társadalmak minden emberi tapasztalat szerint ki vannak téve a változásnak. Ez azonban éppenséggel ugyanúgy lehet degeneráció, mint transzcendens lehetőségek csíraszerű kibontakozása.[12] Bizonyos konzervativizmusok nem kizárólag a degradációt fedezik fel a történelem folyamataiban. Beszélhetünk olyan értelmű konzervativizmusról is, amely fejlődésben gondolkodik. Általában az efféle, leginkább angolszász típusú konzervativizmust szokták manapság – a politikai életben éppúgy, mint a szakirodalomban – *par excellence* konzervativizmusként bemutatni, s talán nem véletlenül. A konzervativizmus ez utóbbi értelmezése, mintha a modernek számára szalonképesebb lenne az egyéb, „anakronisztikusnak", vagy éppen „reakciósnak" bélyegzett irányzatokhoz képest, természetesen azért, mert kevésbé jobboldali, mint más konzervativizmusok, lévén, hogy maga is számos felvilágosodásból származó *előítéletet* oszt. Az ilyen konzervativizmusok – a közöttük levő nem je-

„A konzervativizmus szoros összefüggésben áll a jobboldaliséggal, azonban nem teljesen azonos vele. Azért nem, mert a konzervativizmus nem létszemlélet, hanem abból fakadó viszonyulás. Nem elsősorban elvi-ideális értékek és azokból deriválódó politikai eszmék dimenziójára vonatkozik, hanem egy hozzáállásra, amely a világban elkerülhetetlen változással kapcsolatos."

lentéktelen különbségek ellenére – legismertebb 20. századi képviselői között tarthatjuk számon például Irving Kristolt, Michael Oakeshottot, Roger Scrutont vagy (némileg más hangsúlyokkal) Gilbert Chestertont.

A több, jelentős különbség ellenére egyfajta szkepticizmus, pragmatizmus és bizonyos – elsősorban nem vallási vonatkozásban vett – metafizikaellenesség az, ami e gondolkozókat összeköti. A modernitással való szembehelyezkedésük alapvetően elméletellenességük és szkepticizmusuk következménye, ezért is ellenzik általában az „ideológiákat", arra hivatkozva, hogy a társadalom és politika világa olyan sokrétűen összetett, hogy az egyéni ráció helyett helyesebb generációk összegyűlt, gyakorlatias tapasztalatára, tudására, megszokásaira, hagyományaira építeni. Emellett e gondolkodók egyáltalán nem végletesen modernitásellenesek: nagyon sok szempontból azok, de más, alapvetőnek nevezhető princípiumok tekintetében nem, ez pedig elsősorban szintén szkepticizmusukból, gyakorlatiasságukból és a doktrínák, főleg a metafizikai rendű doktrínák elvetéséből fakad. Mondhatnánk, az *„ami van, az működik"* elvét követik. Mindemellett nem látnak a történelemben feltétlen és kizárólagos hanyatlást, sőt, ahogy fentebb említettük, inkább lassú evolúcióban, mint involúcióban gondolkoznak. Természetesen az általuk felvetett evolúciónak nem sok köze van a materialista darwinizmushoz, de nem tartalmazza a végtelenbe nyitott fejlődés lehetőségét sem. (Ez olyan elképzelés lenne, amelyet egyrészt semmilyen empirikus tapasztalat nem erősít meg – vagyis gyakorlatias és pusztán empirikus álláspontot felvéve is elfogadhatatlan –, másrészt pedig a végtelenített fejlődés és az ezzel kapcsolatos teleológia alapvetően ellenkezik a szkepticizmussal is.) A „konzervatív evolucionizmus" talán kapcsolható lenne a civilizációk ciklikus kibontakozási folyamatához. Ezt az álláspontot legszínvonalasabb formában az

Edmund Burke (1723–1792)

angolszász konzervativizmus egyik klasszikusa, az irányzat „alapítója" – akiről a mai szakirodalomban, mint a „konzervativizmus atyjáról" szokás megemlékezni –, a nem jelentéktelen előzmények után fellépő,[13] a francia forradalom egyik legnagyobb hatású kritikáját megíró Edmund Burke hangsúlyozta. Burke, aki maga alapvetően *Whig* politikus volt, a korban nemigen tartozott a „konzervatívok" táborába, a francia forradalommal kapcsolatos aggodalmai azonban élete alkonyán „jobboldalibb" nézőponthoz közelítették, és számos fontos tradicionális igazságot kimondott.[14] Burke metafizikaellenessége a francia *philosophe*-ok „metafizikai politikájára" vonatkozott.[15] Itt valójában az absztrakt ész, vagyis a racionalizmus posztulátumaival szemben emelt szót, melyet hibásan és a maiak számára félreve-

zető módon neveztek metafizikának, minthogy Burke nem a világ metafizikai rendjével szemben támasztott kétségeket, amelyben minden valószínűség szerint szilárdan hitt.[16]

A Burke által tételezett fejlődés tulajdonképpen a kedvező körülmények „véletlen" összjátékának tulajdonítható, ahhoz hasonlatosan, mint amikor egy növény csírája éppen olyan helyre hullik, ahol minden feltétel megtalálható ahhoz, hogy hatalmas fává terebélyesedjen. Nincsen semmiféle automatizmus és elkerülhetetlenség benne, és ami elsősorban fenyegeti, az a forradalmi türelmetlenség, amely értetlenül áll a nem racionális vagy a diszkurzív értelem számára nehezen hozzáférhető tényezők előtt, melyek nem vezethetőek le szigorúan utilitarista elvekből. Burke konzervativizmusa a dolgok kontinuitásáról beszélt, arról, hogy habár a világunkat konstituáló tények a sokféle körülmény hatására módosulnak, a lényegük azonban ugyanaz marad. A 18. század Angliája nagyon sok szempontból különbözött a 13. századtól, de az ősi intézmények alapvető folytonosságában – abban, hogy az arisztokrácia megőrizte a hatalmát (ha már némileg megváltozott formában is gyakorolta azt) –, legfőképpen a monarchia múltat jövővel összekötő realitásában mégis arról beszélhetünk, hogy ugyanabban az államban élünk, melyet az ősök alapítottak, és amelyben titokzatos módon jelen vannak a holtak generációi.

„Burke konzervativizmusa a dolgok kontinuitásáról beszélt, arról, hogy habár a világunkat konstituáló tények a sokféle körülmény hatására módosulnak, a lényegük azonban ugyanaz marad."

Egy efféle konzervativizmus még elképzelhető volt a 18. század végén, amikor Burke a franciaországi (és angliai) *ancien régime* „kifinomodásáról" beszélt, és egészen addig érvénye lehetett, amíg a baloldaliság forradalmi értetlensége nem rombolt le mindent, ami az államban még kapcsolatban állt a dolgok örök rendjével, és kifejezett valamit, amely lehetővé tett egy magasabb és differenciáltabb társadalmi életet.[17] Azonban azt is meg kell jegyeznünk, hogy a magunk részéről nehezen tarthatnánk azt a középkorról, a középkori *oikumené*ről, hogy alábbvaló lenne a koraújkori *ancien régime*-nél, s éppen így a középkor sem egyértelmű fejlődés az ókorhoz képest, hanem ezeket is jelentős alászállásnak kell tartanunk, amelynek igen látványos megnyilatkozása volt például az 1688-as *Whig* puccs (a „dicsőséges forradalom"), mely magát a Burke által képviselt és védett rendet is hatalomra juttatta.

Ma, ha a jobboldaliság mellett a konzervativizmust is szeretnénk képviselni, nem tűnik járhatónak az „evolucionista" lehetőség, mert a konzervativizmus ezen értelmezése elvesztette a létfeltételeit. Legalábbis, ha a dolgok jelen állását tekintjük – különös tekintettel a hazai állapotokra –, azt kell mondanunk, hogy nem találunk benne sok mindent, amit konzerválni lenne érdemes, hacsak nem szeretnénk baloldali „értékek" megőrzését forszírozni. Emellett a túlságosan erőltetett szkepticizmus, a doktrína- és metafizikaellenesség könnyedén átcsaphat relativizmusba, vagy akár nyílt materializmusba is, mi pedig úgy látjuk, hogy a jobboldaliságunk mellett vállalt konzervativizmusunk semmi esetre sem lehet metafizikaellenes. És itt metafizika alatt véletlenül sem egy legtöbbször pusztán külsődleges vagy puritán, és főleg nem érzelmi, szentimentális és moralizáló típusú vallásosságot értünk, ahogyan nem is valamiféle absztrakt szakfilozófiát, hanem ezeknél sokkal magasabb szintű, intellektuális rendű, principiális ismereteket.

A másik lehetőséggel kapcsolatban, amely minden tekintetben kompromisszummentes antimodernitást jelent, a leginkább nyugtalanítónak az tűnik számunkra, hogy ekkor olyan magatartás is kikristályosodhat, amely – a lehetőségek kimerüléséből kiindulva – a teljes *apoliteia* állapotába húzódhat vissza. Arra gon-

dolhatunk, hogy a világ, mintegy „eleve elrendelve", végül eljut minden érték perverziójáig és már csak a katasztrófára vár, amely determinisztikus és „eszkatológikus" módon bekövetkezik, egy globális társadalmi, politikai és gazdasági összeomlás által kísérten. Ez esetben valójában semmi értelme nem lesz politikai tevékenységet folytatni. Egy ilyen lehetőség azonban nem volna más számunkra, mint elővételezett és fatalisztikus passzivitás, amely magában rejti az intellektuális és egzisztenciális le- és bezáródás lehetőségét. Mi – ahogyan erre a közelmúltban elhunyt Dominique Venner is felhívta a figyelmet – nem gondoljuk azt, hogy az értékekért folytatott harcnak ne kellene többé politikai kifejeződést adni, legalább azáltal, hogy kompromisszumok nélkül kiállunk mellettük. És ha a körülmények jelenleg nem is engedik meg a tulajdonképpeni alkalmazásokat, nem megyünk bele olyan játékba, amely lehetővé tenné egy alapvetően baloldali világnézet elemeinek beszivárgásait. Ahogyan Venner fogalmaz: „A tradíció nem eszme. A *Timaiosz* felfogását követve a lét és az élet olyan módja, mely úgy látja: »az emberi élet célja az, hogy a kozmosz rendjének képmására rendet és harmóniát teremtsen az egyén testében és lelkében«."[18]

Jegyzetek

[*] A tanulmány egy részlete megjelent a Regnum!-portálon: http://www.regnumportal.hu/node/1141 (utoljára megtekintve: 2014. április 15.).

[1] Ismeretes, hogy a politikai értelmű jobboldal kifejezés Franciaországból származik, azokat nevezték eredetileg jobboldaliaknak, akik 1789-ben, a konventben az elnök jobbján foglaltak helyet, és a katasztrofálisnak ígérkező forradalmi változásokat mérsékelni szerették volna. A későbbiekben, a restaurációt követően elsősorban X. Károly hívei, az ultraroyalisták foglaltak helyet a jobb oldalon. Mindemellett meg kell jegyeznünk, hogy a jobboldaliság sokkal mélyebb szimbolikus értelemmel is bír: némileg hasonlítható a tradicionális kultúrákban jól ismert „jobb" és „bal" megkülönböztetések „jobb" oldalához. A baloldalra ugyanez nem mondható: nem felel meg a tradicionális „jobb" és „bal" megkülönböztetés „bal" oldalának.

[2] „Amikor egy kifejezés olyan mértékben szakralizálódik, mint ma a demokrácia, gyanakodni kezdek, hogy egyáltalán jelent e még valamit, hiszen túl sok mindent jelent egyszerre: talán olyan helyzetben lehet, mint a Meroving császár *(emperor)*, amikor valaki hozzá folyamodik, azonnal keresni kezdi a majordómust." T. S. Eliot: A keresztény társadalom eszméje. *Miles Christi évkönyv*, 2012, 374. o. (Saját fordításom – P. Z.)

[3] Platón azt mondja, hogy azoknak, akiknek nincs belső uralkodójuk *(hégemonikon)*, jó, ha legalább külső van. Aki uralkodik, az szabad. Éppen ezért az „uralom nélküli rend", melyet az anarchizmus tételez, *contradictio in adjecto*.

[4] Ezzel kapcsolatosan úgy Platón, mint Arisztotelész elkülönítette az igazságos és igazságtalan államformákat, úgy szabva meg a vonatkozó kritériumokat, hogy azokat nevezték igazságos államformáknak, amelyek elősegítik a „jó életet", igazságtalannak pedig azokat, amelyek akadályozzák. Az államformák nem pusztán semleges keretként értelmezhetőek, hanem mindenkor összefüggenek a hatalmat ténylegesen gyakorlók személyével, sőt, éppen a közöttük meglévő minőségi különbségek azok, amelyek a különböző államformák önértékét definiálják. Platón legfőbb kritériuma e vonatkozásban az volt, hogy a kormányzók vajon a saját előnyükre, vagy a közösség előnyére gyakorolják-e a kormányzás feladatát. Ilyen értelemben különböztette meg például a türannoszt és a monarchát. Platón – Arisztotelésszel együtt – úgy vélte, hogy létezik egy bizonyos tökéletes államforma *(politeia)*, mely az igazságon alapul, és amely képessé teszi az emberi társadalmakat a végső cél, vagyis az erényes élet *(areté)* és a boldogság *(eudaimónia)* elérésére. Három nagy politikai dialógusában, az *Állam*ban, az *Államférfi*ben és a *Törvények*ben e „tökéletes államformát" igyekezett meghatározni.

[5] A koramodern periódust megelőzően valójában nem is beszélhetünk államról abban az értelemben, ahogyan azt a modernek értik. A premodern világban az állam az absztrakt és lélektelen „apparátus", vagyis az „egyetemes létrontás-gépezet" (Hamvas) karaktere helyett, amelylyel a modern állam rendelkezik, sokkal inkább egy személyes lényeggel bírt, és ez a személyesség magának az uralkodónak a személyével kapcsolatos. A királyság és a

király világos és határozott szétválasztása egy viszonylag késői időpontban, valamikor az érett középkor derekán jelenik meg. Ugyanakkor külön figyelmet érdemel az először Werbőczy *Tripartitum*jában megjelenő magyarországi Szent Korona-tan, amely az államot mint jogi entitást elsősorban nem a királlyal, hanem a Koronával azonosítja, amelynek tagjai a rendek *is*.

[6] Sőt részben már ez előtt, a kora modern abszolutizmusok periódusában.

[7] Hamvas Béla egyik ismert hagyománydefinícióját parafrazálva („a Hagyomány a szellem időfeletti jelenléte") a hiteles jobboldaliságot akár „a szellem politikafeletti jelenléteként" is meghatározhatnánk.

[8] Ezért nem értünk egyet Michael Oakeshott „Konzervatívnak lenni" című tanulmánya idevonatkozó megjegyzéseivel. Oakeshott definíciója – habár ügyesen kerülni igyekszik – a normatív megfogalmazás hiánya miatt végül is relativizmusba torkollik. A következőket mondja: „Konzervatív tehát az, aki inkább választja az ismerőst, mint az ismeretlent, többre tartja a kipróbáltat a kipróbálatlannál, a tényt a misztériumnál, a ténylegest a lehetségesnél, a korlátozottat a határtalannál, a közelit a távolinál, a mai nevetést az utópisztikus mennyei boldogságnál." Michael Oakeshott: Konzervatívnak lenni. In Molnár Attila Károly (szerk.): *Politikai racionalizmus*. Budapest, 2001, Új Mandátum, 431–453. o. A szerző itt, véleményünk szerint sokkal inkább a konformizmus, mint a konzervativizmus definícióját adja, a tekintetben biztosan, hogy a konzervatív embert mintegy a biztonságkereső, földhözragadt, túlságosan óvatos és bizonyos értelemben korlátolt embertípussal hozza összefüggésbe.

[9] Az ilyen rövid periódusok tekintetében például a görög „klasszicizmus" időszakára utalhatunk – főként az athéni demokráciára –, amelyet sokkal inkább hanyatló, mint fejlődő korszaknak kell tekintenünk. Valójában „egy ciklus vége" volt. Vö. Julius Evola: *Lázadás a modern világ ellen*. Nyíregyháza, 1997, Kötet Kiadó, 316–318. o.

[10] Itt a Weimari Köztársaság konzervatívnak éppenséggel nem nevezhető miliőjére gondolunk.

[11] E tekintetben utalhatunk De Maistre ellenforradalmiságot illető ismert definíciójára.

[12] Természetesen az utóbbi esetben nincs szó olyan értelmű fejlődésről, mint amilyet az aufklérista gyökerű progresszionizmus vetett fel, és amely lehet akár hegeli, vagy marxi értelmű determinisztikus fejlődés, de akár pusztán pozitivisztikus alapú, bizonyos tények korlátolt és önkényes szemléletéből levont következtetések alapján álló elképzelt fejlődés, amely utóbbi leginkább a történelmi materializmus és a historizmus szemléletére volt jellemző.

[13] Az ide vonatkozó előzményeket illetően lásd Kontler László (szerk.): *Konzervativizmus 1593–1672. Szöveggyűjtemény*. Budapest, 2000, Osiris Kiadó /Osiris Tankönyvek/, I. fejezet.

[14] Burke kétségkívül bírt bizonyos affinitással a tradicionális értékek egyetemessége iránt. Ez abból is látszik, hogy a brit birodalmi adminisztrációval szembeszegülve határozottan kiállt az Indiában történt szégyenletes túlkapások ellen, és megvédte a kasztrendszert. Jellegzetesek „krizeológiai" megjegyzései is, amelyek ugyan kissé romantikus színezetben, mégis a modernitás alapkarakterének kritikáját nyújtják: „Az okoskodók, ökonomisták, számítgatók kora jött el, s örökre oda Európa dicsősége. Soha, soha többé nem fogjuk tapasztalni a rang és a nem iránti nemeslelkű lojalitást, a büszke meghódolást, a méltóságteljes engedelmességet, a szív alávetését, amely még a szolgaságban is ébren tartotta a magasztos szabadság szellemét. Oda az élet megvásárolhatatlan bája, a nemzetek olcsó védelme, a férfias érzelmek és a hősi vállalkozás dajkája! Oly elvek iránti fogékonyság, a becsület tisztasága, amely minden foltot sebesülésnek érzett, bátorságot ébresztett, miközben csillapította a hevességet, mely megnemesített mindent, amit megérintett, s melynek jelenlétében maga a bűn is levetkőzi otrombaságát, s a fele rossz kivész belőle." Edmund Burke: *Töprengések a francia forradalomról*. Budapest, 1990, Atlantisz Kiadó /Circus Maximus/, 167. o. (Kontler László fordítása)

[15] Lásd uo.

[16] „Ezt a víziót úgy lehetne legtömörebben kifejezni, hogy Burke rendet látott a világban. A teremtett világ gondosan elrendezett egész, amelyben mindennek megvan a maga eleve elrendelt helye" – írja Horkay Hörcher Ferenc. „A Francia Forradalom eseményei azért lehettek rá olyan elementáris hatással, mert egész világnézetének alapjait támadták meg (…), a forradalomban nem egyszerűen egy politikai mozgalmat látott, hanem Isten elleni lázadást." Horkay Hörcher Ferenc: *A gentleman születése és hanyatlása. Válogatott eszmetörténeti tanulmányok, 1990–2005*. H. n., 2006, Helikon Kiadó /Helikon universitas: eszmetörténet/, 79–80. o.

[17] Körülbelül a második világháború végéig.

[18] Dominique Venner: Living in Accordance with Our Tradition. Lásd http://democratia-mortui.blogspot.co.uk/2013/09/dominique-venner-living-in-accordance.html (utoljára megtekintve: 2014. április 16.).